

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	พืชอาหารหรือพืชพลังงาน ? ยุทธวิธีการดำรงชีพ ของเกษตรกรในที่ราบสูงโคราช
ผู้เขียน	นายคมสัน ศรีบุญเรือง
ปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์)
คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	อาจารย์ ดร. สันฐิตา กาญจนพันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชูศักดิ์ วิทยาภัก อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมพร สง่างศ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษายุทธวิธีการดำรงชีพของเกษตรกรในภาคอีสานกับนโยบายพืชพลังงานที่ผลิตจากพืชอาหารประเภทอ้อย เพื่อแก้ไขปัญหาด้านราคาน้ำมันที่สูงขึ้นและความมั่นคงด้านพลังงาน โดยจะศึกษาในประเด็นหลัก ได้แก่ ยุทธวิธีการดำรงชีพของเกษตรกร ความมั่นคงทางอาหาร และความสัมพันธ์ทางการผลิตจากบริบทการขยายการผลิตอ้อยจากนโยบายพืชพลังงาน มีวัตถุประสงค์สี่ประการคือ 1) ศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการถือครองที่ดิน 2) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความมั่นคงทางอาหารของชุมชน 3) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การผลิตอ้อยโดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการผลิตภายใต้พันธสัญญา และ 4) ศึกษายุทธวิธีการดำรงชีพของเกษตรกรเมื่อเผชิญกับความต้องการผลิตอ้อยเพื่อทำเป็นเอทานอล

งานศึกษานี้ได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีสี่ประการเพื่อใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบการปรับตัวและการต่อรองของครัวเรือนเกษตรกร คือ แนวคิดเรื่องยุทธวิธีการดำรงชีพ การทรงสิทธิ์ทางสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์การผลิตทางการเกษตรภายใต้ระบบเกษตรแบบพันธสัญญาและความมั่นคงทางอาหาร

งานศึกษานี้ได้ศึกษาในหมู่บ้านหนองไร่ไก่อ ตำบลโคกสะอาด อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดชัยภูมิ ทำการศึกษาตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน พ.ศ.2552 ถึง เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2554 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและเป็น โอกาสทางเศรษฐกิจที่มาพร้อมกับความเสี่ยงด้านความมั่นคงทางอาหาร ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านแรงงานและด้านสิ่งแวดล้อม และกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านหนองไร่ไก่อ เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มปลูกอ้อยอิสระ กลุ่มลูกไร่อ้อย กลุ่มหัวหน้าโคเวตาอ้อยรายใหญ่และรายย่อย และกลุ่มแรงงานไร่ที่ดินในหมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 106 ครัวเรือน

วิธีการศึกษาใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การแปลภาพข้อมูลดาวเทียม การเก็บแบบสอบถามและใช้ข้อมูลทุติยภูมิประกอบ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ และการแจกแจงความถี่ ทั้งนี้หน่วยการวิเคราะห์มีสองระดับ คือ ระดับครัวเรือนและชุมชน

ผลการศึกษา แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของอ้อยผู้ที่นาทั้งการเช่าและการซื้อที่ดิน ทั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการถือครองที่ดินนั้น เนื่องจากราคาอ้อยมีมูลค่าสูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเกษตรด้วยการขยายการผลิตน้ำตาลเพื่อการส่งออกและนโยบายการส่งเสริมการผลิตอ้อยเพื่อผลิตพลังงานทดแทนเอทานอล

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ทางการผลิตอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลและเพื่อผลิตเป็นพลังงานทดแทนไม่ได้ต่างกัน คือ เป็นการเกษตรพันธสัญญาโดยใช้ระบบโควตา ที่โรงงานได้ควบคุมทั้งหัวหน้าโควตาและลูกไร่อ้อยเช่นเดียวกัน แต่ที่ต่างกัน คือ ราคาอ้อยในช่วงการผลิตอ้อยเพื่อเป็นพลังงานทดแทนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การมีแรงจูงใจของระบบเงินทุนและสวัสดิการของโรงงานมีส่วนทำให้เกษตรกรตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาอ้อยมากขึ้น

ประการที่สาม การขยายการผลิตอ้อยเพื่อทำน้ำตาลและเอทานอลกระทบความมั่นคงทางอาหารสองประการ คือ 1) การลดลงของปริมาณอาหารของครัวเรือนจากการเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวเป็นพื้นที่ปลูกอ้อยและ 2) การมีข้าวไว้บริโภค ไม่ได้เป็นความมั่นคงทางอาหารดังที่เคยเชื่อกันในอดีต แต่ความมั่นคงทางอาหารในปัจจุบัน คือ ความสามารถในการใช้ที่ดินอย่างยืดหยุ่นสำหรับการผลิตพืชอาหารและพืชพลังงานเพื่อนำเงินไปซื้ออาหาร และความยืดหยุ่นของการดำรงชีพเพื่อรับมือกับความเสี่ยงในการหาอาหารและรายได้เพื่อสร้างความมั่นคงของชีวิต

ประการสุดท้าย ยุทธวิธีการดำรงชีพในระดับครัวเรือนและชุมชนท้องถิ่น ภายใต้บริบทความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระดับโลกจากนโยบายพลังงานทดแทนผลิตจากอ้อยและกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้กระทบต่อรูปแบบการดำรงชีวิต ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความมั่นคงทางอาหาร การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรและระบบสิทธิ นำมาสู่การปรับตัวและการต่อรองด้านการผลิตอาหาร การใช้ที่ดิน การใช้แรงงาน การทำงานเพื่อหารายได้ และการจัดการทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือน แต่ทั้งนี้ยุทธวิธีดำรงชีพของเกษตรกรไม่ได้เป็นรูปแบบเดียวกันหมด ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับทุน ภายภาพ การใช้ทรัพยากรและข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือนที่มีอยู่ด้วย

Thesis Title	Food or Fuel Crops? Livelihood Strategies of Farmers in Korat Plateau	
Author	Mr. Komson Sriboonruang	
Degree	Master of Science (Geography)	
Thesis Advisory Committee	Lecturer Dr. Santita Ganjanapan	Advisor
	Assistant Professor Dr. Chusak Wittayapak	Co-advisor
	Assistant Professor Dr. Somporn Sangawongse	Co-advisor

ABSTRACT

This Thesis was a study of livelihood strategies of Northeastern farmers and sugarcane-base energy crop promotion policy in order to solve high petroleum prices, and to achieve energy security. There are four objectives in this study: 1) to study changing land use and land tenure patterns; 2) to study changes in community food security; 3) to study changing sugarcane production relations especially contractual production relations; and 4) to study farmers' livelihood strategies when they faced sugarcane demand for ethanol production.

Four theoretical concepts were employed to study adaptation and negotiation of farming households including livelihood strategies, environmental entitlement, contractual production relations and food security.

This study focused on Nongraikai village, Koksa-ad subdistrict, Phukhiao District, Chaiyaphum Province from November 2009 to May 2011, where there were land use change and economic opportunities that came with food security, socio-economic, labor and environmental risks. 106 households were studied including rice farmers, independent sugarcane farmers and sugarcane farmer under contract, heads of sugarcane groups and landless laborers.

This study used qualitative research included such data-collecting techniques as in-depth interview, field survey, participant observation, interpretation of satellite images, survey by questionnaire as well as use of secondary data. Descriptive statistical analysis included mean, percentage and frequency distribution. Units of analysis were households and the community.

Research findings indicated expansion of sugarcane onto paddy fields through land rent and purchase. Such changes in land use and land tenure came with rising sugarcane prices which were attributed to sugar production for export, and for alternative energy production.

Secondly, there was the same production relations for both sugar and ethanol production. It was mainly a quota system that bound the factory with heads of sugarcane groups and sugarcane farmers. The difference was sugarcane price hike that came with alternative energy production. Loan availability and welfare provided by the factory contributed to farmers' decisions to enter contractual production system.

Thirdly, expansion of sugarcane production for sugar and ethanol affected household food security in two ways: 1) decline in household food availability from conversion of paddy fields to sugarcane plots; and 2) rice availability for consumption no longer guaranteed household food security. Instead, flexibility in shifting land use between food and fuel production was crucial for household food security. This enabled households to earn money for food purchase. Also important is flexibility in livelihoods to cope with risks that led to security.

Lastly, households and local livelihood strategies in the context of global economic relations, particularly alternative energy production from sugarcane and environmental conservation, consisted of changes in food security, land use, farming systems and property rights. This led to adaptation and negotiation for survival in food production, land use, labor, work, resource use and management. Nevertheless, farmers' livelihood strategies were not homogeneous. Their differences depended upon households' capital, physical, resource use and economic limitations.